

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8048>

**იმერული ლექსიკონისათვის
(ოკრიბული მეტყველების მიხედვით)**

**On Imeretian Vocabulary
(According to Okribian speech)**

მარიკა თედორაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი
თეონა მაჭავარიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Marika Tedoradze

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

Teona Machavariani

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

სალიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდის შესწავლისათვის მნიშვნელოვანია დიალექტებში დავანებული სიტყვაფორმების აღნუსხვა და შესწავლა. მით უფრო, დროთა განმავლობაში თანდათან დავიწყებას ეძლევა გარკვეული სიტყვები, რომლებიც ჩვენი ყოფა-ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია.

სტატიაში განვიხილავთ იმერეთში, კერძოდ, ორპირის თემში შემავალ სოფლებში ჩაწერილ საინტერესო სიტყვაფორმებს. მასალა ჩაწერილია აწუს-ს ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის (ამჟამად პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის) თანამშრომელთა მიერ 1993-1998 წლებში.

საანალიზო ლექსიკური ერთეულები შევუდარეთ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონსა და სხვადასხვა დიალექტურ ლექსიკონებს. გაანალიზებული სიტყვების ნაწილი არ არის დაფიქსირებული ლექსიკონებში. მაგ.: აცხოკი (პატარა, მცირე); სამპორტყალა (სამწვერა, ერთგვარი ჯოხი); ფახუცა (ძლიერ დაკოჭლებული); ყურზა-მურზა (სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვები); წაჭინჭყალეული (შეზარბო-

შეზღუდული); ნაწილი კი შეიძლება იყოს დადასტურებული ლექსიკონებში, მაგრამ განსხვავებული ფორმით ან სემანტიკით. მაგ.: გაღაღანებული (გამთბარი, გახურებული); გაბგრილებული (გაწვრილებული, კარგად მოწყობილი); დეიყურყუნა (ფრინველის ხმიანობა); კონტლები (პატარები, ერთმანეთის მიყოლებით); მორკოლავ (დაგეგმავ, შემოხაზავ)...

ცალკე გამოვყავით სიტყვები, რომლებიც დასტურდება სხვა კილოებში, თუმცა იმერულ დიალექტურ ლექსიკონებში არ არის აღნიშნული. მაგ.: მოჟღლიმო (მოსრესა, მოჭყლეტა); ნაკლე (ნაკლის მქონე); ნახო (ღომის ნარჩენი, ჩენჩო); სარაყუდა (მაღალი ადამიანი); ყვინტილოფს (თვლემს, ყვინთავს).

შედარებით ნაკლები რაოდენობით დადასტურდა უცხოენოვანი სიტყვაფორმები. ხშირია რუსული წარმომავლობის სიტყვები: პლატუკი (ცხვირსახოცი); რედისკა (ბოლოკი); ყუმუსი (თურქ.) (ნემომპალა).

საკვანძო სიტყვები: იმერული დიალექტი, ოკრიბული მეტყველება, დიალექტური ლექსიკა

ABSTRACT

Studying the lexical richness of the literary language necessitates identifying and analyzing word forms found in dialects. Moreover, with time, certain words gradually fade from memory, despite being integral to our daily lives.

This article explores intriguing word forms documented in Imereti, specifically within the Orpiri community. The data was collected by researchers from ATSU Kartvelian Dialectology Scientific-Research Institute (now known as the Scientific Research Center of Kartvelology named after Tariel Putkaradze) during 1993-1998. Analytical lexical units were compared with the explanatory dictionary of the Georgian language and various dialectological dictionaries.

Some of the analyzed words are absent from dictionaries, such as „atskhoki“ (small, tiny), „samportqala“ (three-headed, a kind of stick), „pakhutsa“ (heavily lame), „kurza-murza“ (various kinds of pebbles), and „tsachinkhalebuli“ (drunk). Some may be recorded in dictionaries but with different forms or meanings, like „gaghaghanebuli“ (warmed up, heated), „gadzgrialebuli“ (cleaned, arranged), „deiqurquna“ (sound of a bird), „kontlebi“ (small, equal to each other), and „morkolav“ (you plan, you circle).

We identified words confirmed in other dialects, though not mentioned in Imeretian dialectological dictionaries, such as «mozghlimo» (crushing, squashing), „nakle“ (faulty), „nakho“ (husks of ghomi, pods), «saraquda» (a tall person), and „qvintilofs“ (is sleepy, drowsy).

Foreign word forms were relatively scarce. Russian loanwords are notable, including „platuki“ (handkerchief) and „rediska“ (radish), and Turkish „qumusi“ (humus).

Keywords: Imeretian dialect, Okribian speech, dialect vocabulary.

სტატიაში განვიხილავთ იმერეთში, კერძოდ, ორპირის თემში შემავალ სოფლებში გამოყენებულ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც არ გვხვდება ლექსიკონებში, ან კიდევ განსხვავებული ფორმით თუ სემანტიკით დასტურდება. მასალა ჩაწერილია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის (ამჟამად პროფ. ტარიელ ფუტყარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის) თანამშრომელთა მიერ 1993-98 წლებში. საანალიზო სიტყვები შევუდარეთ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონებსა და სხვადასხვა დიალექტურ ლექსიკონებს.

ჩვენ მიერ გაანალიზებული ლექსიკური ერთეულები პირობითად ოთხ ჯგუფში გავაერთიანეთ.

I. სიტყვები, რომლებიც გამოქვეყნებულ ლექსიკონებში არ ფიქსირდება. მაგალითად:

აცხოკი – პატარა, მცირე ზომის. „სად მუშაობდით, რას ვაკეთებდით, კაცო, სად გუქონდა ადგილები, აცხოკი ადგილები იყო პატარა“.

თითაფი – ფართო ფიცარი, რომელზედაც ახალდაბადებულ ბავშვს აწვენდნენ. „ჯერ აკვანში არ ჩააწვენდენ, ასე თითაფი იყო, ასე ამხელა ის, დააწუნდენ იმაზე და გარაკრავდენ. ფართე ფიცარი იყო ასეთე. თითაფს უძახოთ ჩვენ“.

სამპორტყალა – სამწვერა, ერთგვარი ჯოხი. „ჯერ უბრათ უნდა ადგე, უნდა დეიკავო სამპორტყალა ჯოხი ხელში. თან ძაფი უნდა ახვიო ზეთ“.

ფახუცა – ძლიერ დაკოჭლებული. „ძალიან რო დიდი კოჭლია და ძლივს მიაქუს ფეხი, იმას ფახუცა ქვია“.

ფეცეცხები – იგულისხმება ფრინველის (ქათამი, იხვი, ბატი...) ფეხები, ფრთები, თავი, კისერი. „ქე რო მართლა გამეიყვან ხელში, ასეთნაირა თუარა იქა ფეცეცხების და მერე ფეხების და ამგენის და იმგენის შეყოლება არ ვიცი არაფრის“.

ქოთქინოფს – წრიალებს, მოუსვენრობს. „ექვსი კვირა მარხვა იყო-და. მღვდელს ჭამა უნდა, ქოთქინოფს, მაჭმევს რაღაცასო“.

ყურზა-მურზა – სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვები. „მარტვე გარდანა აქ ასე ქვა და ა მეორე კედლიდან კიდო ქვა და შით ყრია ყურზა-მურზა ქვა და იგენი“.

შლამა-შლუმით – შხუილით. „ღელე იყო და წევიდა თურმე შლამა-შლუმით ი, ხმაურით, იმისანა ხმაურით, რო ასე გეგონებოდა ღელე მიდის და მიაქ ქუეყანაო“.

ჩირილო – „საღორეს ირგვლივ ჩირილუები იყო, ჩირილოს ეძახდენ მას. ასე ახლა, ქუსლი რო მუატრიალო ტალახში, ხო ჩავა ის, იმას ქუიოდა ჩირილო“.

წაჭინჭყალეული – შეზარხოშებული. „ქალები აქეთ იყვენ, თავისი წადებული, წაჭინჭყალეული პატარა, ცოტა ღვინოთი“.

მოქსნიტა – დაგაუძღურა, ძალა გამოგაცალა. „ალბათ გლახა თვალით შემოქხედა ვინმე და მოქსნიტა“.

ხიხორი – აღნიშნავს შერეულ ფერს, კერძოდ, თეთრისა და ნაცრისფერის შერწყმას. „არი თეთრი და ნაცრისფერი. შეიძლება იქნეს

თეთრსა და ხიხორში გადასული“.

II. სიტყვები, რომლებიც დასტურდება სხვა კილოებში, თუმცა იმერულ დიალექტურ ლექსიკონებში არ არის ასახული:

მოჟღელმა – მოსრესა, მოჰყლეტა. „მაყვალა რომაა, თოთო მაყვალს, მოჟღელიმავ იმას, დაადევი იმას. ის ძაან უნდა მოჟღელიმო“. აღნიშნული ლექსიკური ერთეული ამავე მნიშვნელობით დადასტურებულია გურულში. შდრ.: ჟღელმა (გურ.) – სრესა „ამოჟღელმა სარეცხისა აგდებულად, უგულოდ ან უღონოდ გარეცხვა (ღლონტი 1974); სულხან-საბასთან გვხვდება ჟღულემა (ჟღვლემა), რომელიც „ავად ზელას“ ნიშნავს (ორბელიანი 1991); მოჟღელემ „სრესის, მოთელვის“ მნიშვნელობით დადასტურებული აქვს შ. ფუტკარაძეს „ჩვენებურების ქართულში“ (ფუტკარაძე 1993).

ნაკლე – ნაკლის მქონე. „თურმე ნაკლე შვილი გამოუდითო მერეო. ნაკლე შვილი, ნაკლე რაიმე, მიზეზიანი შვილი გამოუვაო“. ამავე ფორმით ფიქსირდება რაჭულ დიალექტში „უჭკუოს“ მნიშვნელობით (ვ. ბერ.) (ღლონტი 1974).

ნახო – ღომის ნარჩენი, ჩენჩო. „ამ ღომს მერე მოაშორებდენ ნახოს და ჩააბრუნებდენ ხელახლა ისევე იმ საცეხველ ქაფში“. გურულსა და ხევსურულში ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ნახორი. ხევს. ნახორი / ნაფხვერი – პურის ნამუსრევი; ნახორი (გურ.) – ღომის გაცეხვის შემდეგ დარჩენილი ქერცლები მარცვლისა (ს. ჟღ.) ნაცეხვის ანაბერტყი (სულხან-საბა) (ღლონტი 1984).

სარაყუდა – მაღალი ადამიანი (სარივით). „მაღალი ადამიანი, ზედმეტათ მაღალი, ესეი, სარაყუდა, ნორმაზე მაღალი“. შდრ. სარაყუდელა (ლეჩხ.) – უშნო, მაღალი კაცი, აყლაყუდა (ღლონტი 1974); სარაყუდა (ქართლ.) – აყლაყუდა (ბეროზაშვილი... 1981); სულხან-საბასთან აყლაყუდა განმარტებულია, როგორც ცხოელი, უშვერად მაღალი.

ყვინტილოფს – თვლემს, ყვინთავს „ზოქს ჩამეყვინთება, ზოქს – სკამზე და ზოქს – სტოლზე. ყვინტილოფს და ე, იციენ: როგორ ყვინტილოფს, ადექი, ქე მაინც დეიძინე ნორმალურათო“. შდრ. ყვინტილი (ზ.რაჭული) – თვლემა, ძილის მორევა (ღლონტი 1974); ყუნტალი (ზ.იმერ.) – აქეთ-იქით ქანაობა (მოწინიძე 1974).

III. ლექსიკური ერთეულები, რომლებსაც განსხვავებული ფორმა ან მნიშვნელობა უდასტურდება:

ამობუმბულდებოდა – ამოფუვდებოდა, ბუმბულივით გახდებოდა (ცომი). „მოვცომავედით თავარ ცომს მითი და ვაცხოზდით იმითი. ამობუმბულდებოდა პური“. შდრ. ბუმბულა – ბუმბულივით მსუბუქი/ამჩატებული (ქეგლ 1950).

გაღაღანებული – გამთბარი, გახურებული. „აქ ჩვენ ფერი გვიდგია ზამთარში, გამთფარია ეს, გაღაღანებულია ისე, რო ტიტველი მუშაოფს აქანა მუშა“. შდრ.: იმერულში ფიქსირდება ღაღანოფს, რაც „წითლად ელვარებას“ ნიშნავს (მოწინიძე 1974). სხვა ლექსიკონებში ღაღანი სხვადასხვა სემანტიკით გვხვდება. ღაღანი – ფერადი ციმციმი, ფერის ელვარება, ბზინვა, ხასხასი (ქეგლ 1962); ღაღანი (ქიზ.) – ღია, კაშკაშა ფერის გამოცემა (ს. მენტეშ.); ღაღანი (გურ.) – ქათმის კაკანი კვერცხის მოწყების წინ (გ. შარაშ.) (ღლონტი

1974).

გამგრიალებული – გაწკრივებული, კარგად მოწყობილი. დიდი სახლი გამგრიალებული სახლი არი“. ძვრიალი ლექსიკონებში განსხვავებული სემანტიკით გვხვდება. ძირითადად გამოხატავს რისამე ხმას. შდრ.: ძვრიალი მაგარ საგანთა (ქვის, რკინის...) ერთიმეორეზე ძლიერად მოხვედრის ხმა (ქეგლ 1964); ძვრიალი (გურ.) – ხმაური, გრიალი, ხრიალი; ვაშლის, მსხლისა და სხვ. ხიდან ნაყოფის ერთად ცვენა და მათი ხმა (ლლონტი 1974).

დაილინდლება – დარბილდება, დამწიფდება. „რო დაუწყებ აქიმობას, არ უნდა გადააცილო, შემდეგ დაილინდლება ის კარგად, დამწიფდება (ყურმენი)“. შდრ.: ღინდილი დასტურდება ინგილოურში „ღინცილის, უშნო, უგვანო ლაპარაკის, ლაზღანდარობის“ სემანტიკით (ქდვ: ღამბაშიძე 1988).

დეიყურყუნა – ფრინველის ხმიანობა (ხმაბაძვითი ლექსიკა). „მოლალური დევიანახე აგერ ი ჩემთან სხალზე და დეიყურყუნა და იმ წელიწად, თქენ ჯვარი ქწერიათ, შვილიშვილი დამელუპა ე ოჯახის; „ყუ! ყუ!“ ე, ასე იძახის“.

დეგელალღოს/დეილიღება – გაიღუნება/დაიღუნება. „ყურეფში დოუჭედეფ და დროებით, მიტან-მოტანის დროს არ დეგელალღოს, და ის კაი ჩაჯენილი თუ გაქ შიგ, ზუსტათ, მაინც არ დეილიღება ის“. საანალიზო ლექსიკური ერთეული ლექსიკონებში სხვადასხვა ფორმითა და მნიშვნელობით გვხვდება: ღლაღნა (გურ.) – ნელა, აუჩქარებლად ლაპარაკი (ლლონტი 1974); ღლაღნია (კახ.) – ჩანჩურა ადამიანი (ქდვ: მენთეშაშვილი 1943).

დოუჯგუტიაყე – დაუჩხვლეტიათ. „იმი ბოვშს დარიგვინებოდა კბილები, კვტებოდო და... დოუჯგუტიაყე თლათ“. შდრ. დაჯგვნეტა (ლეჩხ.) – დაჩხვლეტა; დაჯგნეტული – დაჩხვლეტილი (ლლონტი 1974); ჯგუტური (იმერ.) – მომაბეზრებელი ღრიტინი (მოწენიძე 1974).

კონტლები – პატარები, ერთმანეთის მიყოლებით. „ეა, ამხელა ბოვშები მყავს ახლა, სუყველა ერთნაირი კონტლები, ამის ტოლები, ხო, შვილთაშვილები“. სიტყვაფორმა სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება იმერულ, ლეჩხუმურ და გურულ კილოებში. კონტილა (იმერ.) – ფიცრის პატარა ნაჭრები (მოწენიძე 1974); კანტი (ლეჩხ.) – კნაჭა, თხელი, გამხდარი, მჭლე (ლლონტი 1974); სულხან-საბასთან კანტი – მომცრო და მჭლე (ორბელიანი 1991).

საინტერესო ლექსიკური ერთეულია მეკრებერი, იგივე მეკარე ბერი. მთქმელის განმარტებით, აღნიშნავს სამოთხის კართან მდგარ მთავარანგელოზებს: მიქაელსა და გაბრიელს. სიტყვაფორმას ოკრიბულ მეტყველებაში გამოიყენებდნენ საკურთხის დროს, როცა ოჯახის წევრი გარდაცვლილთა სულებს შეავედრებდა მთავარანგელოზებს: „მეკრებერიო იქო დაქვთებო და ის გაარჩევს ტყუილ-მართალსო, ასე გამიგონია; ღმერთო და მიქელ-გაბრიელ თავარანგელოზო, სამოთხის კართან მდგარო მეკრებერო, ბერის კოკორი ხუა ეგი, გეხვეწები და გევედრები, შეიწყალე და მეიხსენიე ამ ფუძეზე გარდაცხალებული“. შდრ.: მეკრე – კარის მცველი,

მეკარე (ორბელიანი 1991); მეკარე, მეკრე – კარის მცველი (აბულაძე 1973).

შდრ.: ქ. მოწენიძე მეკრე-მეზაჟის პურს ასე განმარტავს: საკურთხის წინ გასაკეთებელი თავშეკრული ხაჭაპური, რომელიც დაუკურთხებლად უნდა იქნეს შეჭმული. საკურთხისათვის თავღია ხაჭაპურს სანამ გააკეთებ, მანამ უნდა გააკეთო თავდახურული ხაჭაპური, რასაც ეძახიან მეკრე-მეზაჟის პურს (მოწენიძე 1974). მეცნიერი ლექსიკონში ცალკე ერთეულად მეკრე-მეზაჟეს არ გამოყოფს და, შესაბამისად, არც განმარტავს.

მოტკვერა – მოჭყლეტა, მოსრისა. „კაკალი ლობიო იმავსქენით, მოვხრაკეთ გინდა ქინძი, გინდა ზეთში, კარგათ მოვტკვერეთ იმითინ“. ტკვერა ქეგლ-ის მიხედვით გამოიყენება „კვნიტის“ მნიშვნელობით (ქეგლ 1960); ტკვერა ამავე სემანტიკით დასტურდება იმერულსა და გურულში: ძალი ტკვერს ძვალს (ღლონტი 1974); ლეჩხუმურში გამოვლინდა სხვა ფონეტიკური ვარიანტითა და მნიშვნელობით. შდრ.: მოტკვეარვა (ლეჩხ.) – კვახის თესლის ან სხვა მარცვლის კეცზე შეწვა (ღლონტი 1974).

მორკოლვა – დაგეგმვა, შემოხაზვა. „სახს რო მორკოლავ პირველათ, ისეც კაი დღეზე უნდა მორკოლო. ესე იგი, რკოლეფს დაასოფ, მოგეგმავ და მერე ბალავერს გაჭრი“. ქეგლ-ის მიხედვით რკალვა სიტყვაფორმას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: 1. რკალივით მოლუნვა. 2. გარს შემორტყმა, შემოზღუდვა (ქეგლ 1960).

ჟინჟღურა – ანთებული ჩირაღდანი. „ღამე მერე ჟინჟღურა ვიცოდით, თხილის ჯოხი, თხილის ჯოხი იყო დაგრეხილი, გამხმარი. ეს მარანში იყო დაკიდებული და მოუკიდებდენ ჟინჟღურას და მითინ გავაცილებდით გოგუფს“. შდრ. ჟინჟღი (იმერ.) – ანთებული კვარი (გაჩეჩილაძე 1976); ჟინჟღი (გურ.) = ჟინჟღი – ცოტა ოფლი; ჟინჟღილი (რაჭ.) – გულ-მკერდის შესამკობი; (ლეჩხ.) – ჩირაღდანი (ღლონტი 1984); სულხან-საბასთან ჟინჟღილი – სხვილი წნელი ორბელიანი 1991).

ტუნტური – უშნოდ ხელის ჩაყოფა რამეში. „შენი შეხებული სხვას ვის რათ უნდა, ან ჩემი შეხებული. ჩანგლები კი არა, ხელით ტუნტურობენ შით“. შდრ. რაჭული: ტუნტურავს – უეცრად ჩაკრავს ფეხს, ხელს რამეში (კობახიძე 1987); ტუნტული (ქართლ., იმერ., ქიზიყ.) – სიარული უდროო დროთი; ტანტალი, წანწალი; ძუნძული, გამუდმებით სიარული; ტუნტური (ფშ.) – 1. ხეტიალი, წანწალი, 2. მუშტის ქნევა მუქართ (ღლონტი 1974).

ჩოპანა – ტანდაბალი კაცი. „დაბალი, დაბალი კაცი ქჷია. ეე, ეგი, ჩოპანა ქვია. ჩოპანა კაციო. დაბალი კაცი – ჩოპანა კაცი“. შდრ. გურული ჩოფანო – უსახო, უტალკვესო, უფხო კაცი, მოუხეშავი, საბრალო, მოუხერხებელი კაცი, უქნარა, ლენჩი, ჩანჩურა, გაუთლელი (ღლონტი 1975).

წიმწიმი – რხევა, რწევა. „ასთე ასავალი და არი ბეწვი გამბული, რო გახედავ, მარა რამდონზე, ვორპირში რო გახვიდე, და წიმწიმოფს ასთე, წიმწიმოფს ასთე“. შდრ.: წინწილი (იმერ., გურ.) – გაწინწილებული, წვეტიანი; წინწილა (იმერ.) – მეტად ცივი, სუსხიანი, გამყინავი (ღლონტი 1974).

ხიოტი – მშრალი (იტყვიან ამინდზე). „ზამთარი თუ მოდის, წაბლი ბეჩრია და სოკო. თუ ესენი არ არი, ცოტა არი, ცოტა, ხიოტი ზამთარი იცის,

ესე იგი, შრალი“. შდრ.: ხიხოტი ფიქსირდება ქართლურში და ნიშნავს „მწირ, უნაყოფო ადგილს: (ქეგლ 1964); იმერ. ხიოჭი – გამხდარი, მჭლე (მოწენიძე 1974); ხიოჭი (იმერ.) – გამხდარი, ხორცშეუსხმელი; სუსტი (გაჩეჩილაძე 1976).

IV. შედარებით იშვიათად გვხვდება უცხოენოვანი სიტყვაფორმები. ხშირია რუსული წარმომავლობის სიტყვები:

პლატუკი (< *платок*) – ცხვირსახოცი (რუსულ-ქართული ლექსიკონი 1983). „ე ჯიხვის ყანწი ამხელაა, ტურზე რაფერ მიიყუდებდი, პლატუკი ჩეეგდო, პლატუკი შით“.

სტაქანი (< *стакан*) – ჭიქა (რუსულ-ქართული ლექსიკონი 1983). „ეხლა, სტაქანს ნახევარზე დეიყვანდა ხანდებან“.

სტუჩნი//შტუჩნი (< *штучный*) – ცალობით, ცალეული, ნაჭრობრივი (რუსულ-ქართული ლექსიკონი 1983). „ესე იგი, სტუჩნი პურის გული, ნაყიდი პურის გული უნდა ათქვიფო იმაში“.

რედისკა (< *Редиска*) – ბოლოკი (რუსულ-ქართული ლექსიკონი 1983). „ოხრაზუში და სხვა რამე, რედისკა და იგენი კი და პრასი არა“. აღნიშნული ლექსიკური ერთეული იმავე მნიშვნელობით დადასტურებულია მეგრულში: რედისკა – ბოლოკი (ქაჯაია 2002).

თურქული წარმომავლობის სიტყვაა ყუმუსი – ნეშომპალა. „სილა უნდა იქნეს აუცილებლათ ყუმუსიანი. ყველა მდინარის სილა არ ვარგა. ყველა მდინარეების სილა არ ვარგა. ყუმუსი ნეშომპალაა ამაში უფრო და ამავე დროს ნალექიანი მიწა“. ყუმუსი თურქული წარმომავლობისაა: *Humus* – მპალა, ნეშომპალა, ჰუმუსი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი 2001).

განხილული ქვემოთმერული დიალექტური ლექსიკა ნათლად მიუთითებს იმაზე, რომ დიალექტებში, როგორც ცოცხალ, ბუნებრივ მეტყველებაში, დავანებულია საინტერესო სიტყვაფორმები, რომლებიც ლექსიკონებში არ არის აღნუსხული და სამეცნიერო საზოგადოებისათვის უცნობია. ასეთი მასალის მოძიება-აღნუსხვა და კვლევა უაღრესად მნიშვნელოვანია ჩვენი ენის ლექსიკური ფონდის სრულყოფილი შესწავლისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

აბულაძე 1973: აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1973.

ალავიძე 1938: ალავიძე მ., ლექსუმური ლექსიკონი. ქართველურ ენათა ლექსიკა, I. თბილისი, 1938.

ალავიძე 1955: ალავიძე მ., მასალები ლექსუმური ლექსიკონისათვის. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIII. ქუთაისი, 1955.

ახვლედიანი... 1959: ახვლედიანი გ., დათიკაშვილი ქ., ვაჩნაძე ს., თოფურია ვ., ლომთათიძე ქ., დოლობერიძე ნ., შანიძე ა., ჩიქობავა არნ., წერეთელი გ.,

- ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი, 1959.
- ახვლედიანი... 1959: ახვლედიანი გ., დათიკაშვილი ქ., ვაჩნაძე ს., თოფურია ვ., ლომთათიძე ქ., ლოლობერიძე ნ., შანიძე ა., ჩიქობავა არნ., წერეთელი გ., ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი, 1956
- ბერიძე 1912: ბერიძე ვ., სიტყვის-კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა. თბილისი, 1912.
- ბეროზაშვილი... 1981: ბეროზაშვილი თ., მესხიშვილი მ., ნოზაძე ლ., ქართლური დიალექტის ლექსიკონი. თბილისი, 1981.
- გაჩეჩილაძე 1976: გაჩეჩილაძე პ., იმერული სალექსიკონო მასალა. თბილისი, 1976.
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი 2001: თურქულ ქართული ლექსიკონი, ლია ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2001.
- კობახიძე 1987: კობახიძე ალ., რაჭული დიალექტის ლექსიკონი. თბილისი, 1987.
- კუბლაშვილი 1985: კუბლაშვილი კ., ქართული ენის ქვემოიმერული დიალექტი. თბილისი, 1985.
- მენტეშაშვილი 1943: მენტეშაშვილი ს., ქიზიყური ლექსიკონი, თბილისი, 1943.
- ორბელიანი 1991: ორბელიანის.-ს., ლექსიკონი ქართული. ტ. I, თბილისი, 1991.
- ორბელიანი 1993: ორბელიანის.-ს., ლექსიკონი ქართული. ტ. II, თბილისი, 1993.
- ჟღენტი 1936: ჟღენტი ს., გურული კილო. თბილისი, 1936.
- როსტიაშვილი 1978: როსტიაშვილი ნ., ინგილოური ლექსიკონი. თბილისი, 1978.
- რუსულ-ქართული ლექსიკონი 1983: რუსულ-ქართული ლექსიკონი, სარედაქციო კომისია: გაგუა რ., ვაჩნაძე ნ., კაიშაური ლ., კობახიძე ა., ლომთათიძე ქ., მრევლიშვილი მ., საყვარელიძე ნ., თბილისი, 1983.
- სარჯველაძე 1955: სარჯველაძე ზ., ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1955.
- სახოკია 1979: სახოკია თ., ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. თბილისი, 1979.
- ფეიქრიშვილი 1992: ფეიქრიშვილი ჟ., მესხური დიალექტის სალექსიკონო მასალა. ქუთაისი, 1992.
- ფუტკარაძე 1993: ფუტკარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, წიგნი I, ბათუმი, 1993.
- ქართული ლექსიკონები: <https://www.ice.ge/liv/liv/kartlur.php> (დამოწმება: 15.09.2023).
- ქაჯაია 2002: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II. თბილისი, 2002.
- ქეგლ: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. თბილისი, 1950-1964.
- ღამბაშიძე 1988: ღამბაშიძე რ., ქართული ენის ინგილოური კილოს

ლექსიკონი. თბილისი, 1988.

დლონტი 1974: დლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ტ. I, თბილისი, 1974.

დლონტი 1975: დლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ტ. II, თბილისი, 1975.

დლონტი 1984: დლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. მეორე გამოცემა. თბილისი, 1984.

შარაშენიძე 1938: შარაშენიძე გ., გურული ლექსიკონი: ქართველურ ენათა ლექსიკა, I. თბილისი, 1938.

ძოწენიძე 1974: ძოწენიძე ე., ზემოიმერული ლექსიკონი. თბილისი, 1974.

წერეთელი 1938: ზემოიმერული ლექსიკონი. ქართველურ ენათა ლექსიკა, I. თბილისი, 1938.

ხუბუტია 1969: ხუბუტია პ., თუშური კილო. თბილისი, 1969.

ჯაჯანიძე 1977: ჯაჯანიძე პ., გურული დიალექტი ტექსტები და ლექსიკონის მასალები, I. თბილისი, 1977.

იმერული მასალა: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე არსებული პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ 1993-1998 წლებში იმერეთის სოფლებში ჩაწერილი დიალექტური მასალა.

ქდვ: ქართული დიალექტური კორპუსი <http://www.corpora.co/#/> (დამოწმება: 10.09.2023).